

नेपाल सरकार
सहरी विकास मन्त्रालय
आपूर्ति, आश्रय तथा पुनःस्थापना उपसमिति
(दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन २०६९ को दफा ५ ग अनुसार गठित)

विपद् पीडित पुनर्वास सञ्चालन कार्यविधि, २०७१

प्रस्तावना: विपद्का कारण कुनै पनि व्यक्ति बसोबास गरिरहेको घर र जग्गा क्षतिग्रस्त भई बसोबासका लागि उपयुक्त नभएमा त्यस्ता व्यक्तिलाई अन्य स्थानमा पुनर्वास गराउने कार्यलाई व्यवस्थित रूपले सञ्चालन गर्न दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन २०३९ को दफा ५ ग को उपदफा (३) बमोजिम आपूर्ति, आश्रय तथा पुनर्स्थापन उपसमितिको मिति २०७१।०१।१२ को निर्णयानुसार यो आन्तरिक कार्यविधि जारी गरिएको छ ।

परिच्छेद १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: यस कार्यविधिको नाम “विपद् पीडित पुनर्वास सञ्चालन कार्यविधि, २०७१” रहेको छ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा—

- (क) “ऐन” भन्नाले दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन, २०३९ सम्झनुपर्छ ।
- (ख) “विपद्” भन्नाले बाढी, पहिरो वा भूकम्पजस्ता प्राकृतिक प्रकोप सम्झनुपर्छ ।
- (ग) “विपद् पीडित” भन्नाले विपद्को कारण आफू बसोबास गरिरहेको घर र जग्गा पूर्णरूपमा क्षतिग्रस्त भई वा हुने अवस्था परी त्यस्तो स्थानबाट विस्थापित भएको वा हुने अवस्थामा रहेको व्यक्ति सम्झनुपर्छ ।
- (घ) “पुनर्वास” भन्नाले विपद् पीडितलाई अन्य सुरक्षित स्थानमा बसोबास गराउने कार्य सम्झनुपर्छ ।
- (ङ) “उपसमिति” भन्नाले ऐनको दफा ५ ग. को उपदफा (३) बमोजिमको आपूर्ति, आश्रय तथा पुनर्स्थापन उपसमिति सम्झनुपर्छ ।
- (च) “जिल्ला समिति” भन्नाले ऐनको दफा ७ बमोजिमको जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समिति सम्झनुपर्छ ।
- (छ) “सिफारिस समिति” भन्नाले कार्यविधिको नियम ७ को उपनियम (१) बमोजिमको पुनर्वास सिफारिस समिति सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “प्राविधिक समिति” भन्नाले नियम ४ को उपनियम (३) बमोजिमको प्राविधिक समिति सम्झनु पर्छ ।
- (झ) “पुनर्वास कार्यक्रम सञ्चालन समिति” भन्नाले नियम ९ को उपदफा (२) बमोजिमको समिति सम्झनुपर्छ ।

(ज) “निर्माण सहयोग समिति” भन्नाले नियम १४ को उपनियम (१) बमोजिमको समिति सम्झनुपर्छ ।

(ट) “कार्यविधि” भन्नाले विपद् पीडित पुनर्वास कार्यविधि, २०७१ सम्झनुपर्छ ।

३. यस कार्यविधि बमोजिम पुनर्वास गराउनुपर्ने: विपद् पीडितलाई नेपाल सरकारबाट पुनर्वास गराउँदा यस कार्यविधि बमोजिम गराइनेछ ।

परिच्छेद २

पुनर्वास सम्बन्धी प्रारम्भिक कारबाही

४. पुनर्वास माग गर्ने: (१) विपद् पीडितले अन्यत्र पुनर्वास गर्नुपर्ने भएमा आफ्नो वा आफ्नो परिवारका नाउँमा अन्यत्र त्यस्तो घर र जग्गा नभएको कारणसहित सम्बन्धित स्थानीय निकायको सिफारिश र स्थानीय प्रहरी कार्यालयको मुचुल्कासहित सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको निवेदन उपर सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीले आवश्यक छानविन गरी निवेदन मनासिव छ भन्ने लागेमा निर्णयका लागि जिल्ला समितिको बैठक बोलाउने छ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम बोलाइएको जिल्ला समितिको बैठकले निवेदन माग उपयुक्त छ भन्नेलागेमा देहायका सदस्य रहेको एक प्राविधिक समिति गठन गरी स्थलगत अध्ययन गराई सो को प्रतिवेदन लिन सक्नेछः-

(क) प्राविधिक अधिकृत, शहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन कार्यालय —सदस्य

(ख) प्राविधिक अधिकृत, खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन वा सव—डिभिजन कार्यालय — सदस्य

(ग) प्राविधिक अधिकृत, जिल्ला प्राविधिक कार्यालय — सदस्य

(घ) प्राविधिक अधिकृत, जिल्ला भू-संरक्षण कार्यालय — सदस्य

(ङ) प्राविधिक अधिकृत, जिल्ला नापी कार्यालय — सदस्य

(च) अधिकृत प्रतिनिधि, जिल्ला मालपोत कार्यालय — सदस्य

(छ) अधिकृत प्रतिनिधि, जिल्ला प्रशासन कार्यालय — सदस्य

(ज) अधिकृत प्रतिनिधि, जिल्ला विकास समिति — सदस्य

- (झ) सम्बन्धित स्थानीय निकायको सचिव वा कार्यकारी अधिकृत — सदस्य
- (ञ) जिल्ला समितिले तोकेको अन्य आमन्त्रित व्यक्ति — सदस्य
- (४) उपनियम (३) बमोजिमको प्राविधिक समितिमा जिल्ला समितिले तोकेको व्यक्तिले संयोजक र सदस्य—सचिव भई कार्य गर्नेछन् ।
- (५) उपनियम (४) बमोजिमको समितिको कार्य र बैठकसम्बन्धी व्यवस्था समितिले नै निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ ।
५. प्राविधिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: प्राविधिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछः—
- (क) विपद् प्रभावित क्षेत्रको विस्तृत प्राविधिक अध्ययन गर्ने, क्षतिको विवरण तयार गर्ने
- (ख) विपद् पीडित व्यक्तिहरूको सूचि तयार गर्ने
- (ग) विपद् प्रभावित क्षेत्र बसोबासयोग्य भए नभएको यकिन गर्ने,
- (घ) पुनर्वासका लागि सम्बन्धित जिल्ला वा छिमेकी जिल्लामा ऐलानी वा सरकारी पर्ती जग्गा भए नभएको यकिन गर्ने,
- (ङ) कुनै सरकारी संघ संस्थाको स्वामित्वमा पुनर्वास योग्य जग्गा भए नभएको यकिन गर्ने,
- (च) पुनर्वासका लागि विपद् भएको जिल्लालाई प्राथमिकता दिई उपयुक्त लागेको जग्गाको स्वामित्व, क्षेत्रफल, त्यसको प्रकृतिसमेत यकिन गरी सो सम्बन्धी विवरण र नक्सा तयार गर्ने,
- (छ) विपद् पीडितलाई पुनर्वासका लागि सम्बन्धित जिल्लाभित्र उपयुक्त जग्गा फेला नपरेमा सोव्यहोरा उल्लेख गरी छिमेकी जिल्लाभित्र उपयुक्त जग्गा उपलब्ध हुने स्थिति देखिएमा सो कुराको सिफारिस गर्ने,
- (ज) उपयुक्त देखेका अन्य कार्य ।
६. प्रतिवेदन उपर कारबाही अघि बढाउने: (१) प्राविधिक समितिबाट प्राप्त प्रतिवेदन र सो प्रतिवेदनका आधारमाविपद् पीडितलाई पुनर्वास गराउनु पर्ने देखिएमा जिल्ला समितिले आफ्नो रायसहित

आवश्यक कारबाहीका लागि सो प्रतिवेदन सहरी विकास मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ र सो को जानकारी गृह मन्त्रालयमा पठाउनुपर्नेछ ।

परिच्छेद ३

पुनर्वास सञ्चालन तथा अनुगमन

७. पुनर्वास सिफारिश समितिको गठन:(१) पुनर्वासका लागि प्राप्त प्रतिवेदन, राय तथा सुझाव समेत उपरविचार गरी पुनर्वास गराउन उपयुक्त हुने देखेमा सोको निर्णय र सुझावसाथ आपूर्ति, आश्रय तथा पुनर्स्थापन उपसमिति समक्ष सिफारिश गर्न देहाय बमोजिमको एक समिति रहनेछः—

(क) सहसचिव (विपद् व्यवस्थापन हेर्ने), शहरी विकास मन्त्रालय	— संयोजक
(ख) सहसचिव (विपद् व्यवस्थापन हेर्ने), गृह मन्त्रालय	— सदस्य
(ग) प्रतिनिधि (रा.प. प्रथम श्रेणी), बन तथा भू—संरक्षण मन्त्रालय	— सदस्य
(घ) प्रतिनिधि (रा.प. प्रथम श्रेणी), भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	— सदस्य
(ङ) प्रतिनिधि (रा.प. प्रथम श्रेणी) संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	— सदस्य
(च) प्रतिनिधि (रा.प. प्रथम श्रेणी), सिँचाई मन्त्रालय	— सदस्य
(छ) प्रतिनिधि (रा.प. प्रथम श्रेणी), अर्थ मन्त्रालय	— सदस्य
(ज) उप-महानिर्देशक, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग	— सदस्य
(झ) उप-महानिर्देशक, खानेपानी तथा ढल निकास विभाग	— सदस्य
(ञ) उप-महानिर्देशक, खानी तथा भूगर्भ विभाग	— सदस्य
(ट) उप-महानिर्देशक, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग	— सदस्य
(ठ) शाखा प्रमुख, विपद् व्यवस्थापन शाखा, शहरी विकास मन्त्रालय	— सदस्य—सचिव

(२) सिफारिस समितिको बैठक आवश्यकतानुसार संयोजकले तोकेको मिति र समयमा बस्नेछ ।

(३) बैठक सम्बन्धी अन्य व्यवस्था समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(४) समितिले आवश्यकतानुसार कुनै विशेषज्ञलाई बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

८. सिफारिश समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: सिफारिश समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) प्राप्त राय, सुझाव र प्रतिवेदनउपर अध्ययन र छलफल गर्ने,

(ख) आवश्यकता अनुसार प्राविधिक र स्थलगत अध्ययन गर्ने वा गराउने,

(ग) पुनर्वासका लागि प्रस्तावित जग्गा प्राप्त हुन सक्ने नसक्ने विषयको निक्क्याँल गर्ने,

(घ) पुनर्वासका लागि सरकारी पर्ती, ऐलानी वा सार्वजनिक जग्गा उपलब्ध हुने नहुने कुराको यकिन गर्ने,

(ङ) पुनर्वास कार्य सञ्चालन गर्न आवश्यक भए नभएको निर्णय गर्ने,

(च) आपूर्ति, आश्रय तथा पुनर्स्थापन उपसमितिले समय समयमा तोकेका अन्य कार्यगर्ने ।

९. पुनर्वास कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने: (१) आपूर्ति, आश्रय तथा पुनर्स्थापन उपसमितिबाट पुनर्वास कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेगरी स्वीकृति प्राप्त भएमा त्यस्तो पुनर्वास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कार्यक्रम सञ्चालन तथा अनुगमन गर्ने गराउने प्रयोजनका लागि देहाय बमोजिम संयोजक र सदस्य रहेको एक पुनर्वास कार्यक्रम सञ्चालन समिति रहनेछः-

(क) सह-सचिव (विपद् व्यवस्थापन हेर्ने), शहरी विकास मन्त्रालय – संयोजक

(ख) उप-महानिर्देशक, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग – सदस्य

(ग) उप-महानिर्देशक, खानेपानी तथा ढल निकास विभाग – सदस्य

(घ) उप-सचिव (विपद् व्यवस्थापन शाखा), गृह मन्त्रालय – सदस्य

(ङ) अधिकृत प्रतिनीधी, राष्ट्रिय आवास कम्पनी – सदस्य

(च) सि.डि.ई. शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग – सदस्य-सचिव

(३) पुनर्वास सञ्चालन समितिको बैठक आवश्यकतानुसार संयोजकले तोकेको मिति र समयमा बस्नेछ ।

(४) बैठक सम्बन्धी अन्य व्यवस्था पुनर्वास सञ्चालन समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(५) पुनर्वास सञ्चालन समितिले आवश्यकतानुसार कुनै विशेषज्ञलाई बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

१०. **पुनर्वास सञ्चालन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:** पुनर्वास कार्यक्रम तर्जुमा समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) आपूर्ति, आश्रय तथा पुनर्स्थापन उपसमितिबाट स्वीकृति प्रदान भए बमोजिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्न विस्तृत योजना तर्जुमा गर्ने वा गर्न लगाउने।

(ख) पुनर्वास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने वा गराउने,

(ग) कार्यक्रम सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने बजेट स्वीकृतिका लागि उपसमितिमा लेखीपठाउने,

(घ) कार्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धमा कार्यान्वयन निकायलाई राय, सल्लाह तथा निर्देशन दिने,

(ङ) कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा आइपर्ने समस्याको समाधान गर्ने,

(च) कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने,

(छ) पुनर्वास कार्यमा अन्य कुनै सरकारी वा गैरसरकारी संस्थासँग सहयोग र समन्वय गर्ने,

(ज) पुनर्वास सम्बन्धी आवासको नमूना र पूर्वाधार स्वीकृत गर्ने,

(झ) नेपाल सरकारले समय-समयमा दिएका निर्देशन बमोजिम गर्ने वा गराउने ।

११. **कार्यान्वयन निकाय, जग्गाको हद तथा नमूना:** (१) पुनर्वास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा आवास तथा भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी कार्यका लागि पुनर्वास गराउने क्षेत्रसँग सम्बन्धित शहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन कार्यालयले र खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी कार्यका लागि सम्बन्धित जिल्लास्तरका खानेपानी कार्यालयले कार्यान्वयन निकायका रूपमा रही कार्य गर्नेछन् ।

(२) पुनर्वास गराउने जग्गाको हद, आवासको नमूना र डिजाइन तथा पूर्वाधार अनुसूची १ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

(३) पुनर्वास गराउँदा विपद् भएको क्षेत्रको नजीकको सुरक्षित स्थानलाई प्राथमिकता दिइने छ ।

१२. सहयोग र समन्वय गर्ने: (१) जिल्ला समितिले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र सञ्चालित पुनर्वास कार्यक्रमको अनुगमन, समन्वय र सहजीकरण गर्नुपर्नेछ ।

(२) एकभन्दा बढी जिल्लासँग सम्बन्धित पुनर्वास कार्यक्रम सम्बन्धमा क्षेत्रीय दैवी प्रकोप उद्धारसमितिले आवश्यक सहयोग, समन्वय र अनुगमन गर्नुपर्नेछ ।

१३. आयोजना कार्यालय वा कार्यान्वयन इकाई स्थापना गर्न सकिने: (१) बृहत् रूपको पुनर्वास कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने भएमा शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागमा छुट्टै आयोजना कार्यालय स्थापना गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।

(२) जिल्ला स्तरमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित शहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन कार्यालय वा सम्बन्धित खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन वा सब-डिभिजन कार्यालयमा कार्यान्वयन इकाई गठन गरिनेछ ।

१४. निर्माण सहयोग समितिको गठन:(१) स्थानीय स्तरमा पुनर्वासका लागि निर्माणसम्बन्धी कार्य गर्नुपर्नेभएमा सोका लागि देहाय बमोजिमको एक निर्माण सहयोग समिति गठन गरिनेछ:-

(क) विपद् पीडितमध्येबाट प्रतिनीधी एकजना –संयोजक

(ख) विपद् पीडितमध्येबाट प्रतिनीधी अन्य पाँचजना व्यक्ति –सदस्य

(ग) सम्बन्धित स्थानीय निकायको प्रतिनिधि –सदस्य

(घ) कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाईबाट खटाएको अधिकृतस्तरको प्राविधिक कर्मचारी – सदस्य-सचिव

(२) उपनियम (१) बमोजिमको निर्माण सहयोग समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) पुनर्वासका लागि आयोजना कार्यालय वा कार्यान्वयन एकाईसँग सम्झौता गर्ने,

(ख) आयोजना कार्यालय वा कार्यान्वयन इकाईको निर्देशन, राय सुझाव बमोजिम निर्माण कार्य गर्ने वा गराउने,

(ग) स्थानीय सीप, स्रोत र साधन जुटाई आवश्यक निर्माण सामग्री उपलब्ध गराउने तथा कामको गुणस्तर कायम गर्ने वा गराउने,

- (घ) सम्भव भएसम्म विपद् पीडितलाई आवास निर्माण कार्यमा सहभागी गराई रोजगारी उपलब्ध गराउने,
- (ङ) कार्यान्वयन निकायले दिएको निर्देशन पालना गर्ने वा गराउने ।

परिच्छेद ४

पुनर्वास कार्यक्रम संचालनार्थ आर्थिक श्रोत

१५. विपद् पीडित पुनर्वास बजेट: (१) नेपाल सरकारले विपद् पीडित पुनर्वास कार्य सञ्चालन गर्न सहरी विकास मन्त्रालयको वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत छुट्टै बजेटको व्यवस्था गर्नेछ ।
- (२) पुनर्वास कार्यक्रम संचालनार्थ देहायका रकमहरु प्रयोग गर्न सकिने छ :-
- (क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त वार्षिक बजेट,
  - (ख) कुनै व्यक्ति वा संस्थाले चन्दा वा सहायता स्वरूप प्रदान गरेको जिन्सी वा नगद रकम,
  - (ग) दैवी प्रकोप केन्द्रीय सहायता कोष, दैवी प्रकोप क्षेत्रीय सहायता कोष तथा दैवी प्रकोप जिल्ला सहायता कोषबाट प्राप्त रकम,
  - (घ) अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम ।
- (३) कुनै ब्यक्ति वा संस्थाले चन्दा वा सहायता स्वरूप प्रदान गरेको जिन्सी वा नगद रकम जिल्ला समितिको निर्णयानुसार खर्च गरिने छ ।

परिच्छेद ५

विविध

१६. क्षतिग्रस्त जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारमा रहने: विपद् पीडितलाई पुनर्वास गराउनु पूर्व निजहरुको स्वामित्वमा रहेको क्षतिग्रस्त घरजग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारमा रहने गरी विपद् पिडित परिवारसँग सम्झौता गर्नुपर्नेछ। विपद् पिडित परिवारलाई पुनर्वास गराउनु पूर्व निजहरुको स्वामित्वमा रहेको क्षतिग्रस्त जग्गाको साबिकको लगत कट्टा गर्नुपर्नेछ ।

१७. नेपाल सरकारको अधिकार: विपद्का कारण कुनै व्यक्ति, परिवार वा बस्ती जोखिममा छ भन्ने लागेमा नेपाल सरकारले त्यस्ता व्यक्तिलाई विना निवेदन अन्यत्र पुनर्वास गराउन सक्नेछ । यसरी पुनर्वास गराउँदा यसै कार्यविधि बमोजिम हुनेछ ।
१८. प्रतिवेदन बुझाउनु पर्ने: कार्यक्रम कार्यान्वयन निकायले पुनर्वाससम्बन्धी कामको प्रगतिसम्बन्धी विवरणउल्लेख गरी सो को प्रतिवेदन जिल्ला समिति, पुनर्वास कार्यक्रम सञ्चालन समिति तथा पुनर्वास सिफारिश समितिसमक्ष बुझाउनु पर्नेछ ।
१९. कार्यविधिमा हेरफेर तथा थपघट गर्ने अधिकार: आपूर्ति, आश्रय तथा पुनर्स्थापन उप समितिले कार्यविधिमा आवश्यकता अनुसार हेरफेर तथा थपघट गर्न सक्नेछ ।
२०. बाधा अड्काउ फुकाउने: यो कार्यविधी पालना गर्ने गराउने सम्बन्धमा कुनै द्विविधा वा कुनै कठिनाइ वा बाधा अड्काउ परेमा आपूर्ति, आश्रय तथा पुनर्स्थापन उपसमितिले आवश्यक निर्णय गरी त्यस्तो बाधा अड्काउ फुकाउन सक्नेछ ।
२१. प्रचलित कानूनको व्यवस्था मान्य हुने: यस कार्यविधिमा लेखिएका कुनै कुरा प्रचलित कानूनसँग बाझिएमा बाझिएको हदसम्म प्रचलित नेपाल कानूनमा लेखिएको कुरा नै मान्य हुनेछ ।
२२. समन्वय गर्ने: यस कार्यविधीमा उल्लेखित विभिन्न समितिहरु प्राविधिक समिति, पुनर्वास सिफारिस समिति, पुनर्वास कार्यक्रम तर्जुमा समिति तथा निर्माण सहयोग समितिले आवश्यकता अनुसार केन्द्रिय, क्षेत्रिय तथा जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समितिसँग समन्वय गर्नुपर्नेछ ।

अनुसूची १
(दफा ११ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)
जग्गाको हद, आवासको नमूना र डिजाइन तथा पूर्वाधार

क. जग्गाको हद:

- (१) हिमाली र पहाडी जिल्लामा पुनर्वास गराउँदा जग्गाको प्रकृति र उपलब्धताका आधारमा प्रतिपरिवार न्यूनतम आठ आनादेखि अधिकतम बाह्र आनासम्म,
- (२) तराई र भित्री मधेशको हकमा प्रतिपरिवार न्यूनतम एक कठ्ठादेखि अधिकतम डेढ कठ्ठासम्म।
- (३) जग्गाको स्वामित्व निर्णय भएको मितिले ५ वर्षपछि मात्र पिडित ब्यक्तिको नाममा नामसारी गर्न सकिने । नामसारी हुनु अघी उक्त जग्गा नेपाल सरकारको संरक्षणमा रहने छ ।

ख. आवासको नमूना तथा डिजाइन:

- (१) हिमाली भेग:
  - (अ) पर्खाल: ढुंगा र माटोको जोडाइको गारो, काठको खम्बा,
  - (आ) छाना: काठको भाटा, काठको फल्याक, माटोको सतहको भुइँको समतलछाना, जस्तापाताको भिरालो छाना।
- (२) पहाडी भेग:
  - (अ) पर्खाल: ढुंगा र माटो जोडाइएको गारो, काठ वा बाँसको खम्बा,
  - (आ) छाना: काठ वा बाँसको भाटा, स्लेट वा जस्ता पाताको छाना।
- (३) तराई भेग:
  - (अ) पर्खाल: ईटा माटो जोडाइ, काठ वा बाँसको खम्बा, बाँसको टाटीको पार्टिसनवाल,
  - (आ) छाना: बाँस वा काठको भाटा, जस्ता पाताको भिरालो छाना।
- (४) एक परिवारलाई बढीमा ५०० वर्गफुट क्षेत्रफलको आवास उपलब्ध गराइने ।

ग. पूर्वाधार:

- (१) पानीको व्यवस्था: तराईमा आठदेखि दश घरपरिवारलाई एक, पहाडमा छदेखि सात घरपरिवारलाई एक इनार, ट्यूबेल वा धारा।
- (२) शौचालय: पाँचवटा रिङ्गभएको पिट ल्याटिन (Pit Latrine), एक घरपरिवारलाई एकवटा ।
- (३) आवास क्षेत्रभित्र पर्याप्त हावा, घाम आउने र आवतजावत गर्न सुविधा हुने गरी बाटोको व्यवस्था,
- (४) आवास क्षेत्रमा हरियाली, केटाकेटीले खेल्ने पार्क र पानी जाने ड्रेनको व्यवस्था,
- (५) पुनर्वास स्थलसम्म जाने बाटोको सम्बन्धमा तराईमा मोटर जाने चौडाई भएको, पहाड र हिमाली भेगमा स्थान अनुसार उपयुक्त स्तरको ।

